

SEPTEMBER 2023 | תשרי תשפ"ד COR - KASHRUTH COUNCIL OF CANADA

BY: RABBI TSVI HEBER

I would like to express my sincerest hakaras hatov to the COR — Kashruth Council of Canada for the opportunity to serve the community as its Director of Community Kosher. Serving in this position and working together with rabbonim chashuvim and respected Talmidei Chochomim daily allows me unique access to many contemporary shailos in hilchos brachos that pertain to the various types of modern food products which proudly bear the COR symbol. For halacha l'maaseh please consult with your rov.

Let us try to clarify the *brachos* of the following foods:

- 1) **Soft wheat wraps** hamotzee or mezonos?
- 2) **Triscuits** *mezonos* or *ha'adoma*?

The Mishna¹ presents a rule that the *bracha* on all produce, including grains that grow from the ground is *borei pri ha'adama*. There is an exception for bread made from the "five grains" — wheat, barley, spelt, rye and oats² whose *bracha* is *hamotzee lechem min ha'aretz*. The Gemara³ adds another exception which is that any type of dish ("*mazone*") made from "seven grains" — the five listed above with the addition of rice and millet — require the *bracha* of *borei menei mezonos*.⁴

What is the basis for the transformation of the *bracha* of these grains from *ha'adoma* to the *brachos* of *mezonos* or *hamotzee*? Is there also a basis for a *bracha* to transform from *mezonos* to *hamotzee* or to be reduced from *hamotzee* to *mezonos*? If we can establish a framework for the classification of bread-like products, then perhaps we can make headway in determining the *brachos* for the products listed above as well as other contemporary bread-type products.

Wheat and barley are the first two of the שבעת המינים – the seven species of fruit that Eretz Yisroel is praised for. The other three of the five grains -- spelt, rye and oats, are species that belong to the wheat and barley families and are also included in the שבעת המינים. Breads attain superiority since 1) they satiate⁶ and 2) they are the main sustenance of man.7 For these reasons, breads were assigned the special bracha of hamotzee. Furthermore, breads are made from flour and water, kneaded into dough, and that flour has already lost its ha'adoma when it was ground as the bracha on flour is shehakol.8 When flour is then converted into bread, it must take on a new bracha.9

The *bracha* of *mezonos*, on the other hand, is a more general *bracha*¹⁰ that is

applied even to foods, that are not from the שבעת המינים, like rice and millet, but whose function is *choshuve* because these products satiate and are meal and bread supplements. Alternatively, *mezonos* can apply even to a snack food whose function is not *choshuve* if any of the seven grains are converted first into flour and then baked. Once the *bracha* of *ha'adama* is lost, the new resulting *bracha* is *mezonos* and not *hamotzee* because it is a snack food.

The Chaye Adam¹³ lists six characteristics which are present in "true" breads: 1) They are exclusively from the five grains; 2) The flour from these grains is mixed exclusively with water; 3) They are not filled or kneaded with sweet ingredients; 4) The dough batter should be thick; 5) The finished product should have a thickness to it; 6) They are baked and not cooked or fried. Any breadlike product that is lacking any one of these six characteristics does not qualify for hamotzee. On the other hand, the bracha of mezonos applies even when any or all these six characteristics are lacking, provided that the seven grains mentioned above were ground into flour and baked or were cooked or baked into a dish - a maaseh kedayra.14 However, if they were not made into a maaseh kedayra but rather cooked

whole¹⁵, toasted or even consumed raw. then the original bracha of ha'adoma is retained. 16 This is because such grains do not satiate¹⁷ and are a snack.¹⁸

To summarize, hamotzee applies to the five grains which have been converted into breads, which are choshuve foods with a special function, *mezonos* applies to mazone even if they are not necessarily choshuve foods but whose function,

לחתיכות קטנות ונאפו בתנור, והובא בספר ותו ברכה בלוח בשם

הגרשז״א שמאחר שהם מלאים לחות בעת האפיה דינם כדין בישול

שכפי שמסרו לי מהמפעל במכתב ששלחו מאנגליה (Wheatabix)

וברכתם מזונות. ואחריהם על המחי-ה. ויש לעיין במוצרה קרוי

מבשלים את הגרעינים השלמים ואח״כ הוא נתמעך באמצעות

מעגילות וכדומה שמועכים אותם ומחברים את הגרעינים יחד עד

שנוצר צורתם. וכו יש נם הרבה מוצרים דומים לזה ממפעלים שונים.

הנה לדעת אחד מגדולי הדור (כידוע שכוונת המבר שליט״א להרב

אלישיב זצ"ל) שדין האפיה כדין בישול במקרה שנדבק וכדומה, גם

כאן יהיה דינו לברך במ״מ כדין תבשיל מזונות. וכן הורו הרבנים

שכתבו את לוח ברכות הברכות על הדייסות הקרות שהובא בסוף

פרק כ״ב. אכן לדעות שסוברות שצריך בישול דוקא יש לדון בדין

הדייסות שאנו דנים עליהו שיתכו שכיוו שבזמו הבישול הם לא

נדבקו יחד והם היו אז שלמים, אזי דינם כדין ספק אדמה ספק

דינם כיון שלדעת התוס׳ ותר״י אין להם שם מעשה קדירה אלא

בנימוח ונדבק. ויתכו מה שנימוח ונדבק אח"כ ונאפה איו זה מעשה קדירה או שנאמר שאף שנדבק אח״כ שלא באמצעות הבישול יש

לו דיו מעשה קדירה. ויש להוכיח מדברי הגהות הגר"ח צאנזר (סי'

ר״ח) שאומר בקשר לגריסים שהוחסר מקצת מהם גופא וכותב

שאם מעכן אח"כ לכו"ע דינם לברך מזונות הרי מבואר להדיא

שלשיטת תוס׳ לא צריכים להיות נמעכים בבישול אלא גם אח״כ

והסברא בזה שבעצם חל עליהם שם מעשה קדירה בבישול רק

שחסר להם הדמיון לדייסה התנאי של נתמעך ונדבק. אכן ניתן

להיים אותו תנאים אח״כ כל שכו שנתמער ונדבה באמצעות חום

לאכילה. אכן כל זה נאמר אם חל עליהם דין תבשיל מתחילה אך

וכדומה שלדעת אחד מגדולי הדור יש לו דין בישול כיון שראוי

אם רק נתבשל בשיעור שלא חל עליהם דין תבשיל דינם כדין

גרנולה וכדומה וברכתם להרבה פוסקים בפה"א. וכפי שנמסר

לי ממפעל ויטאבק״ס באנגליה הגרעינים אומנם ראויים להקרא

מעשה קדירה אחרי תהליר הבישול ובכו ברכת אותו מוצר לכו"ע

היא במ״מ. אך נראה שאין זו המציאות בכל המוצרים כה״ג, וכפי

שנמסר לי מהר״ר דוד העבער ממפעל אחד שעושה מין דייסה

זו הגרעינים השלמים מתרככים בבישול אך לא מתדבקים יחד

והאמצע של הגרעיו הוא עדייו לא מבושל כיוו שאינו מבושל מספיק

זמו נמצא לפי זה שדין הברכה על דייסה זו הוא בפה"א להרבה

פוסקים המובאים לעיל שדרוש דוקא מעשה בישול. לסיכום סוגי

דייסה שמתבשלים ממש ואח״כ מחוברים יחד ונאפים כך נראה

שברכתם בורא מיני מזונות לכו״ע. אך צריך לברר המציאות בכל

מפעל כי ישנם מפעלים שהגרענים אינם שוהים מספיק זמן להקרא

מעשה קדירה. אכו כאמור לדעת כמה פוסקים גם בכה"ג ברכתם

במ״מ כיון שנדבקו יחד בסוף עכ״ל וכן שמעתי ממו״ר הגרש״מ

שליט״א דברכתו מזונות משום שאח״כ נדבקו יחד. ואני כתבתי

מזונות ומה שנתחברו יחד אח״כ לא על ידי בישול יתכן שלא משנה

like that of bread, is to satiate. Both hamotzee and mezonos are brachos that were applied after grains have lost their original bracha; hamotzee to breads which are inherently meal foods and *mezonos* to snack or dessert foods. The original bracha of ha'adoma applies when the food is not converted and does not even

The list of characteristics provided by

the Chave Adam to describe true bread must be further analyzed. Pas haba'ah b'kisnin is a variation of pas which does not meet all the characteristics. For example, if a dough is mixed with other juices or flavours (#2) or it is filled with sweet ingredients (#3) or it is made into a bread which is flat and crispy (#5) or a combination of these characteristics. then the product is still classified as pas. However, the bracha on such pas is mezonos because it is a snack or dessert food and does not function like pas. 19 When someone uses it in the context of a meal²⁰ then the *bracha* becomes

Another variation of pas which does not meet all the characteristics of the Chave Adam is called truknin in the language of Chaza"I.21 Truknin is made from a liquid

batter and is compacted and baked in a form creating a thick and fluffy bread-type product like sponge cake.²² Truknin can be hamotzee even though it doesn't meet all the Chaye Adam's characteristics (#4) if, like pas haba'ah b'kisnin, it is consumed in the context of a meal. However, if it is consumed as a snack, then the bracha is mezonos because it does not function as pas.²³ Additionally, if the thin liquid batter is not compacted and is instead baked into a thin, loose product that does not resemble pas (#5), then the product can never achieve *hamotzee* even if eaten in the context of a meal because it is not pas.²⁴

Soft wheat wraps are made from a thick dough which is rolled very thin and lightly baked in an oven or on a pan. The finished products do not have all of the characteristics of bread because they

are thin (#5) and they are deliberately underbaked and doughy which allows them to wrap around protein fillings such as meat, fish, cheese, or vegetables that are placed inside. Considering our discussion above, it would be difficult to argue that they are hamotzee since they are not *choshuve* – it is not normal to eat them alone without a filling. A bread-like product whose *chashivus* results merely from its function is *mezonos*, even if it is eaten in the context of a meal.²⁵

Triscuits are a cracker like product made from whole kernels of wheat that are steamed to add the right amount of moisture, dried and ultimately stretched into the long pieces of grain that are layered on top of one another by machines. Once they are layered properly, they are baked dry with some flavouring.

The manufacturing process of Triscuits is like that of Shredded Wheat/Wheatabix. which is already discussed in the Poskim, many ruling that their bracha is mezonos while others are hesitant and claim that it is ha'adoma.26 In light of our framework, we can suggest that a tavshil or maaseh kedavra satiate like bread and are eaten as bread/meal supplements. Triscuits and Shredded Wheat similarly act as bread/meal supplements rendering their bracha mezonos.

> Rabbi Tsvi Heber is COR's Director of Community Kosher

ודגים וכו׳ וכובא איו בו תואר לחם בכלל ע״ש שמסיק בספק. עכ״פ רואים שטרוקנין אין בהם חשיבות של פת מצד עצמו (כמו שיש אצל פהב״כ וכדכתבתי בהערה 19) רק אם קבע סעודה עליו בפני עצמו

אז עולה מדרגה לגדר של פת וצ״ע. 24 במשנ"ב (ס"ק צ') מביא דעת המג"א (ס"ק מ"א) דיש לברך המוציא כשקבע עליו סעודה. וע״ש שמסיק כדעת המגן גיבורים שהוא כשו"ע. וכ"כ המשנ"ב (ס"ה ל"ז) בשם המג"א (ס"ה מ") אודות אותו שאופין בדפוס ברזל שקורין בפרא"ג וואפלטקו"ס שברכתן מזונות אף כשקובע עליהם סעודה כיון שהם רקיקין דקין מאד ע"ש. ינא דלחם העשוי (wraps) להאי דינא דלחם העשוי ולכאורה דמי נדון דידן דראפ״ס לכותח והוא לחם הנאפה בחמה דהיינו שלא נאפה כ״כ והוא מפירוש רש״י ברכות (שם) ודינו מובא בשו״ע (שם סעיף ט״ז) דברכתו מזונות, ועי' בתוס' (שם) ד"ה לחם שמקשים עליו ממשנה דחלה כל שתחילתו עיסה וכו׳ חייבת בחלה ע״ש שמתרצים בכמה אופנים. ועי׳ רבינו פרץ שמביא בשם רבינו יהודה דשאני הכא שאינו עשוי ללחם כי אם לפרר ולעכב בכותח ואינה נאכלת בעין עכ״ל. ויתכו לפרש כו גם בדעת רש"י כי לחם שאינה נאפה כ"כ כמו לחם שמייבשין בחמה אינה נאכלת לבדה רק מעורב יחד עם דברים אחרים. ועי' משנ"ב (ס"ק צ"ב) שכ' דברכתו מזונות אפילו בדקע עלייהו סעודה. אמנם ע"ש דהרבה מקשים מגמ' ואם עשאה כעבים (דהיינו נאה וערוכה) דחייב בחלה. וכ״פ השו״ע ביו״ד (סימו שכ״ט סעיף ז׳) בהלכות חלה. ובמג״א רצה לחלק בין חלה לברכות דרבנן, אמנם אם אכל כדי שביעה ג״כ הוי ברכתו - ברכת המזוו - דאורייתא ומסיק המג״א בצ״ע. ובמשנ״ב מסיק (שם) דמספק לא יאכל מזה כדי שביעה כי אם בתור הסעודה ע"ש. ולענ"ד נראה דאף כי יתכו דלחם הוא, ולכל הפחות לא יגרע מטרוקנין שעולה למדרגת פת היכא דקבע עליו סעודה, מכיון שאין אוכלים אותו לבדו א"א להעלות עליו ברכת המוציא. ועי׳ הערה כ״ג שכתבנו בשם הפמ״ג דלגבי טרוקניו צריר לאכול ממנו שיעור קביעות סעודה דהיינו בלי דברים אחרים. וזה לא שייך כלל בנדון דידן של ראפ״ס. ונדון שאלתנו העלו הרבה פעמים ע"י ת"ח גדולים לפני מו"ר הגרש"מ שליט"א ולא השיב תשובה ברורה ואין ולאו ורפיא בידיה. וממו״ר הגרי״ש פעלדער שליט״א שמענו שדעת רבו הגרש״מ שליט״א נוטה שברכתו המוציא חוץ מאלו הצבועים שדינם כפת הבאה בכיסנין, וכן הוא חושש להלכה. אמנם שמעתי מהגר"מ קנר שליט"א בעמח"ס שושנת ישראל שבנו הר״ר שמואל שליט״א ראה בעיניו את הגרש"מ שליט"א שבירר מזונות על ראפ"ס ומעשה רב, ומעשה הדומה אירע לי פעם שראיתי בעיני את הגאון הגרי״ח בעלסקי זצ"ל שאכל ראפ"ס ממולאים כלי לונוול ידים ולא שמעתי הברכה אבל כנראה שהוא בירך מזונות. וכשספרתי את הסיפור לתלמידיו שיחיו התנגדו לשמוע ולא קבלו ממני כי שממעו מרבם זצ״ל אחרת דברכתו המוציא. ואני מה שראיתי בעיני ראיתי ואכמ"ל יותר. 26 בספר וזאת הברכה (מנדלבוים) בבירור בלכה (סימו כ"ז אות י"ב)

כ׳ בענין גרעיני חיטה שלמים המעובדים ומחוברים יחד לצורה

של פתיתים וכדומה. יש סוג דייסה קרה (breakfast cereal)

העשוי מגרעינים שלמים לא קמח שנתבשלו במים אח״כ נחתכו

(סימו קס״ח ס״ה י״ג) הובא במשנ״ב (שם ס״ה כ״ד) שאם אכלו עם בשר או דברים אחרים המלפתים בהם את הפת, סגי שאוכל שיעור שאחרים שובעים ממנו כשאוכלים אותו יחד עם דברים אחרים עכ״ל. וכ״פ בשו״ת אגרות משה או״ח ח״ד (סוף סימן מ״א). ויש להקשות בטעם הדבר כי בשלמא כשאכל שיעור קביעות סעודה ממנו אז מחשיבו כפת אבל אם רק אכל מאכלים אחרים אתו איך זה מחשיבו כפת? וי"ל ע"פ הנ"ל דכבר חשוב פת הבאה בכיסניו ולא חסר רק חשיבות האכילה ומשתמש בה בתוך סעודה כבר מחשיב את האכילה ומברכים עליו המוציא. ויש לדעת שהרבה חלקו על שי׳ המג״א הזאת ולמדו זכות על אלו האוכלים לשובעם ב״קידוש רבה" בשבת מזונות ועוד מאכלים ולא מברכים המוציא על הפת הבאה בכיסנין עי׳ פסקי תשובות (שם ס״ק ה׳) שמביא מהחיד״א בברכי יוסף (ס״ה ו׳) ועוד ע״ש כל הנדוו והלימוד זכות. ועוד אוסיף דע״פ יסוד שלנו יש לבאר שי׳ המאמר מרדכי הובא בביאור הלכה (שם) ד״ה והלכה כדברי כולם דהג׳ שיטות בפת הבאה בכיסנין אינם חולקים ע״ש. ויש לומר דאינם חולקים משום שיש כאן יסוד וגדר והוא שכל פת. אע"פ שחשובה. מכיוו שעשוי לאכילה מועטת אין מברכים עליה רק מזונות אא״כ אכל כשיעור שאחרים קובעים סעודה עליה ודו״ק.

20 שו"ע (שם). ולענין שיעור שאחרים קובעים עליה סעודה עי' משנ"ב (ס״ק כ״ד). ועי׳ בערור השלחו (שם סעיף י״ז) שמביא דברי שו״ע הרב וכ׳ דיש לדון עד חצי עשרון. ושמעתי ממו״ר הגרש״מ שליט״א דכשאוכל פת הבאה בכיסניו לבד דיש להקל עד חצי עשרוו ואם אוכלה עם מאכלים אחרים אז יש להחמיר יותר. וע״ע מ״ש המשנ״ב בשם השבלי הלקט שלא תלוי בשיעור האכילה אלא באופו האכילה וכ"כ הערוך השלחן בדעת הרו"ף. ופעם שמעתי מראש הכולל הגרי"ם הירשמו שליט"א שלימד זכות על אלו שאוכלים "סליידר"ס" בחתונות וכדו׳ והלחם נעשה מקמח ומיץ תפוחים כפת הבאה בכיסניו ומשום שדרר לאכלם מעומד ועראי אמר שלא נקרא קביעות ויש לצדד שברכתן מזונות. וע"פ מ"ש לעיל דכל פת הבאה בכיסנין. הגם שהוא חשוב כפת. אם נעשה לאכול בדרר עראי ולא חשיבא אכילתו דברכתן מזונות, מסתבר ג"כ כמו השבלי הלקט דתלוי באופן האכילה ולא בשיעור האכילה.

21 ברכות (ל"ז:)

22 שו"ע (שם סעיף ט"ו) טרוקניו דהיינו שעושיו גמא בכירה ונותנים בה קמח ומים מעורבים בה ונאפה שם מברך עליו בורא מיני מזונות וברכה אחת מעיו שלש ואם קבע סעודתו עליו מברר המוציא וברכת המזון אבל טריתא דהינו שלוקחין קמח ומים ומערבים אותם ושופכים על הכירה והוא מתפשט ונאפה איו עליו תורת לחם כלל ואין מברכין עליו אלא במ״מ וברכה אחת מעין שלש ואפ״ קבע סעודתו עליו עכ״ל.

23 ע" פמ"ג שפ"ד (סימן קס"ח ס"ק י"ג) שיש חילוק יסודי בין פת הבאה בכיסניו לביו טרוקניו. וז״ל ע״ סעיף ט״ו טרוקניו קבע "סעודה" עליה מברך וכו' ובר"מ (פרק ג' הלכה ט' מהלכות ברכות בכורא דארעא כ' קרע "מזונו" עליו. משמע לכאורה כל הסעודה מפת זו לא עם בשר ודגים. ובכיסנין כ׳ קבע סעודה היינו עם בשר

שעושין אותן כמין צפורים ואילנות ואוכלין מהן דבר מועט. ומתוך שנותנים בה תבלין הרבה ואגוזים ושקדים ומאכלה מועט לא הטעינוה ברכה מעין ג' מידי דהוי אפת אורז ודוחן וכו' ולבסוף ולא כלום עכ״ל. הרי מרש״י למדנו שגדר פת הבאה בכיסניו הוא דבר שאוכלין מהם מעט או בסוף הסעודה. וע״פ מ״ש לעיל י״ל דמכיון שכבר פקע ברכתו בעת עשיית הקמח מהתבואה ועכשיו נתנו עליה חז״ל ברכה חדשה לא נתנו עליה ברכת המוציא רק מזונות כי לא נתנו המוציא אלא לדבר שסועד ואוכל סעודתו עליה משא״כ פת הבאה בכיסנין שאינו קובע סעודתו עליו ואוכלים רק מעט ולהיפוך מברכים עליה אפילו בתוך הסעודה וכמבואר בגמ׳ (שם) עי׳ במשנ"ב (סימו קס"ח ס"ק מ"). אמנם במקום שאדם קובע סעודתו עליה אז נשתנה ברכתו לברכת המוציא כי מעולם לא היה חסר בעצם חשיבות המאכל רק בחשיבות האכילה ומכיוו שאכל ממנו קביעות סעודה אז באמת ראוי לחול עליו ברכת המוציא ודו״ק.

13 חיי אדם (כלל מ״ב סעיף א׳) (סימן ר״ח סעיף ב׳) או״ח או״ח (סימן ר״ח

15. ז״ל המשנ״ב (סימו ר״ח ס״ק ט״ו) והגרעיניו שלמים - רוצה לומר שלא חלקן מתחילה, וגם לא נתמעכו כלל על ידי הבישול אינן חישוביו למזוו אלא כשאר פרי אדמה נינהו. ואם הוסר הקליפה על ידי כתישה, יש אומרים דברכתן בורא מיני מזונות כשנתבשלו דחשיב מעשה קדרה. ויש אומרים דברכתו פרי אדמה כיוו שגרעיניו עצמן שלמים. והנכון שלא יאכלם כי אם בתוך הסעודה עכ״ל.

16 שו"ע (שם סעיף ד')

17 זה יוצא מלשון של השו"ע הרב בלוח ברכת הנהנין (שם) שפת סועד הלב ובכו ברכתו המוציא. וכ׳ דאם בירר ב״פ האדמה על הפת לא יצא. ובע״כ הטעם משום דברכת האדמה לא שייך לדבר החשוב והסועד כפת. הרי כוסס חטין דברכתו האדמה ודאי דאינו סועד. ולענין עצם הנדון באם בירך ב״פ האדמה על הפת עי׳ חידושי צמח צדק (י"א. ב') שחולק וכ' דאיו שום ספק שיצא בדיעבד. ולענ"ד יש לספק טובא במזונות שנעשה מקמח כי כבר פקע ברכת האדמה ממנו ומסתבר דלא יצא כשי׳ השו״ע הרב. אמנם במזונות שנעשה מחיטין ששלקו מסתבר שיצא בברכת האדמה כשי׳ הצמח צדק וצ״ע.

18 כמו שהבאנו למעלה משם התוס׳ ברכות (ל״ז.) ד״ה הכוסס שכ׳ אבל הכוסס את חטה חי דלא חשיבא אכילתו כ״כ אע״ג דהיא מו החמשת מינים אינו מברך לאחריו ברכה אחת מעין שלש עכ״ל. הרי דכוסס חטה חי לא חשיבא אכילתו. איברא יש להעיר דבשלמא בחי שפיר, אבל בתוס׳ מבואר דאף בשלוק מברך ב״פ האדמה והרי אז הוי אכילה חשובה? ובע״כ צ״ל דכוונת התוס׳ דכל חשיבות אכילה דחטה הוא לסעודה, ושאר פירות האדמה כולל תבואה כשהם בעיניהו לא הוי אכילה חשובה לסעודה אלא אכילת עראי. וכ״כ בחידושי הרשב"א (שם) להדיא ז"ל וטעמא דמילתא משום דלא הוי אכילה חשובה כ״כ ואפילו קלי עכ״ל.

19 כבר הוכחנו בהערה (12) לעיל דברכה על פת הבאה בכיסנין הוי מזונות אע״פ דהוי פת חשורה מכיוו שענשוי לאכילה מוענות נשאינה חשובה אינו מברך רק מזונות. וע״פ יסוד זה נוכל לבאר שי׳ המג״א

למסקנא שם אי בעינא טעמא דאשתני לעלויא ע"ש שתולה ספקו במח' ראשונים. ואף דלא מבואר טעם זה לגבי פת, לי נראה לדמות מילתא למילתא. כי מצינו לשון זה להדיא גם לגבי פת בסוגיא דקמח חיטים שם (ל״ו.) הכא אית ליה עלויא אחרינא ע״ש דלא דמי לשמן זית דלית ליה עילויא אחרינא. הרי מצאנו דכשמשנה החטה לקמח דהיינו שינוי לגריעותא שנשתנה ברכתו לשהכל, כמו כן מסתבר דכשהגיע להשינוי המכויו. בדאשתני לעלויא אחרי עשיית העיסה ואפיית הפת, שיש אח״כ עוד שינוי בברכה לברכת המוציא לחם מן הארץ כי כבר פקע ממנו ברכת ב״פ האדמה ודו״ק.

10 עי׳ בביאור הלכה (סימן קס״ז סעיף י׳) שכ׳ בשם האליה רבה (סימן קס״ח ס״ק ט״ז) בשם הדרישה שהמברך במ״מ על כל מאכל חוץ ממים ומלח דיצא בדיעבד. וכ״כ בחיי אדם (כלל נ״ח סעיף ג׳) וע״ש בנשמת אדם באריכות. והיינו דברכת מזונות היא ברכה כללית הכולל כל מיני מזון, לכה"פ בדיעבד. ועי׳ בשערי ציון (סימן ר"ח ס"ק ל"א) לענין אורז, ובשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד (סימן מ') הוסיף וז״ל אבל מ״מ נראה לענ״ד שלא יאכל על ברכה דמזונות אלא רק חתיכה קטנה שהדרר להניחה בפעם אחת לפיו ולא יותר דמאחר שהוא רק לבדיעבד שיצא וכל פעם הרי הוא חיוב אחר בהברכה ואין לו לאכול על מה שיצא רק בדיעבד. ולכו יש לו לחכות ולא לאכול יותר עד שיצא מרשות זה לרשות אחר (דהיינו שינוי מקום כי שם מיירי בדבר שברכתו שהכל) ויתחייב בברכה אחרת ואז יברך ברכת שהכל הראויה לזה ויאכל השאר שרוצה. וגם מסתבר שאף בכוונה יכול לעשות שינוי מקום כדי שיתחייב בברכה ולא נחשב שגורם ברכה שאינה צריכה, דכיון דאינו יכול לאכול מחמת שרוצה לעשות כדיו הלכתחלה שפיר עושה דהרי היא צריכה כדי שיוכל לאכול לכתחלה עכ״ל. הרי א״א לומר דמזונות נתקן על מאכל חשוב כמו המוציא כי הברכה שייך לכל המאכלים. רק י״ל דתקנו לכתחילה במקום שהמאכל מזין ודו״ק.

11 ע" ברכות (ל"ז.) בתוס' ד"ה הכוסס שמסתפק אם מברכים ברכה אחרונה "על האדמה" וכ' מין דגן ולא עשאו פת וכו' אומרים ברכה אחת מעיו ג' דעבדינהו כעיו דייסא דחשיבא אכילתו אבל הכוסס את החטה דלא חשיבא אכילתו כ״כ אע״ג מן חמשת המינים אינו מברך ברכה מעין שלש אלא בורא רבות וכו׳. הרי חשיבות הדייסא אינו אלא משום דחשיבא אכילתו. ובחרנו בדרך זה אף שלא משמע כו מדברי השו"ע הרב בלוח ברכת הנהניו (שם סעיף ג') שכ' וכל שהוא ממין דגן ולא עשאו פת אע"פ שאינו נקרא לחם מ"מ הוא חשוב ונקרא מזוו. ולענ״ד יש לפרש דבריו דהחשיבות הוי משום שהוא מזין דהיינו משום דסעיד ולא מחמת עצמו ותוארו. ועפ״ז כתבתי בפנים בלשוו "פאנקשי"ו" דהיינו מחמת דחשיבא אכילתו ולא מחמת עצמו ודו״ק.

- דוגמא זה הוא פת הבאה בכיסניו דמבואר בגמ' ברכות (מ"א: מ״ב.) דברכתו מזונות היכא דלא אכל שיעור שאחרים קובעים עליו סעודתו עי׳ שו״ע (סימו קס״ח סעי׳ ו׳). ועי׳ רש״י (שם) ד״ה פת הבאה בכיסנין וז״ל לאחר אכילה ובהמ״ז היו רגילים להביא כיסנין והו קליות לפי שיפיו ללך כדאמרי׳ בעלמא הני כיסני דמעלו ללירא. ומביאין עמהן פת שנלושה עם תבלין כעין אובליא״ש שלנו. ויש

1 ברכות (ל״ה.) ועל פירות הארץ הוא אומר בורא פרי האדמה חוץ מו הפת שעל הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ

. בפי׳ שבלות שועל קבלנו דהיינו מה שאנו קוראים בלשוננו ״אוט״ס״. אמנם מצינו קצת מבוכה בין האחרונים בפירושו ואעתיק את לשון בעמח״ס פסקי תשובות (סימן תנ״ג הערה א׳) וז״ל והוא המין הנקרא בימינו ״קוואקר״ הנקרא עד היום בלטינית ״אווינא״ כמו שכ׳ ברש"י פסחים (ל"ה.) ובמנחות (ע:) ובכל הראשונים. וכו בערור (ערר שבל ג׳) לפי אחד מהפירושים. וכן המסורת בקרב ישראל מזמן הראשונים עד הנה וכל המפקפק על זה אינו אלא מו המתמיהין. ע׳ בהרחבה גדולה בס׳ עלה יונה להגר״י מרצבר זצ״ל (עמ׳ תמ״ח) ובמאמרו של הגרי"י אפרתי שליט"א בקובץ הליכות שדה בשם הגרי״ש אלישיב זצ״ל, ובס׳ הליכות שלמה פסח (פ״ט הערה 326) בשם הגרש"ז אויערבאר זצ"ל, דלא כאלו שרצו לחשוש למפקפקים על זיהוי הקוואקר כשיבולת שועל (קובץ שערי ציון) והעדיפו שלא לעשות מצות לחולי צליאק משבולת שועל אלא משאר מיני דגן. וע׳ תשובות והנהגות ח״א (סוס״י ש״ב) וחזר בו בח״ה (סימן ק״ל). וגם מה שרצו לומר (קובץ שערי ציוו הנ״ל) ששבולת שועל אינו מחמיץ בשיהוי אלא מסריח כאורז אינו נכון כלל, ע' הליכות שדה הנ"ל עפ"י בדיקות מעבדה עכ״ל.

> 3 גמ׳ שם (ל״ו:) מימרא דרב ושמואל כל שהוא מחמשת המינים מברכין עליו במ״מ

4 וע״ש (ל״ז.) שמקשה מברייתא דהכוסס את האורז מברך עליו ב״פ האדמה. נוחנו אפאו ובשלו אע"פ שהפרוסות קיימות בתחילה מברר במ״מ ומסיק בתיובתא על רב ושמואל.

5 עי׳ בלבוש התכלת (סימו ר״ח סעיף א׳) ז״ל כבר ידעת שהתורה שבחה את א"י בשבעה מינים והם חטה ושעורה וכו' ושני מינים הראשונים שהם חטה ושעורה יש בהן ג"כ חמשה מיני דגן והם חטה, שעורה, כוסמין, שיבולת שועל ושיפון אלא שכולן כללו בחטה ושעורה הנאמר בפסוק כי כוסמיו מיו חטה הוא. ושיבולת שועל ושיפון מיני שעורה הם. וע"ש מה שהקשה השואל עליו בהגה"ה שם ומה שענה הרב המחבר לשאלתו.

6 שו"ע הרב בלוח ברכת הנהנין סוף חלק א' (פרק א' אות ב') ז"ל והפת הוציאו מכלל פירות הארץ מפני חשיבותו שסועד הלב שני ולחם לבב אנוש יסעד עכ״ל.

7 וזהו המשר לשוו הלבוש הנ"ל בהערה (5) וכבר ידעת באלו החמשה מינים אם עשה מהם פת הוא החשוב שבכולן שעליו יחיה האדם ביותר, לפיכר אם עשה פת מכל אחד מחמשה מינים הללו קבעו לו ברכה ראשונה בפנ"ע מפני חשיבותו והוא המוציא לחם מן הארץ וכו׳ ע״נש. וע״פ לשונו ולשוו שו״ע הרב בהעבה (6) כתבנו בפנים את הנוסח שלנו אף שלא מבואר להדיא כדבריהם מגמ׳.

8 שו"ע (סימו ר"ח סעיף ה') ז"ל קמח אפילו של חטים מברר עליו שהכל נהיה בדברו ואחריו בורא נפשות רבות.

9 הוספנו טעם משלנו משום דאשתני לעלויא אשתני לברכה. והוא כעיו מ״ש בגמ׳ (ל״ה:) לענין יין דקבעו עליו ברכה בפנ״ע משום דאשתני לעלויא. ועי׳ בספר נעלמי ניסו להגאוו הר״ב ניסו קפלו נעלינו״א

על פרק כיצד מברכין (סימן ט׳ אות ב׳) שמסתפק בכוונת הגמ׳

בפנים מזונות ע"פ דרכי.

he Rabbonim at the Halacha Institute of Toronto (H.I.T.) review business' structures to ensure that they are set up properly for Shabbos and Yom tov; help keep businesses ribbis free; build and upkeep eruvin; and most recently, certify *shofaros*. It all began with the vision of Mr. Alexander Scutaru. Mr. Scutaru had a dream of developing a *mehudar shofar* which produced a deep, powerful call. To accomplish this, he researched, together with the Rabbonim of H.I.T., the most ideal way to create his *shofar*; one he has called, the Leshem Shofar.

THE HORN

Although all horns from domesticated animals, unless they originate from cattle or a non-kosher specie, may be

used as a *shofar*, the majority of *shofaros* are fashioned from rams' horns.1 A shofar formed from a ram's horn has the additional benefit of reminding Hashem about Akeidas Yitzchok

A ram provides two horns and, therefore, two potential *shofaros*. A horn used to fashion a Leshem Shofar will be from the right side of the animal. This is based on midrashim that say that the right horn from the ram that was brought as a korban instead of Yitzchok, will be blown when Moshiach arrives.2

The validity of each horn is checked by researching the origins of the potential horn before it is purchased to ensure that it is, indeed, a ram's horn. When the horn arrives it is checked a second time. After confirming that the horn is a ram's horn that came from the right side of the ram, the next stage of testing begins. (Ram horns have annuli and ridges on their exterior surface that widen as they move to the side of the horn that faces away from their bearer. A study done in Mississippi State University concluded that these ridges dampen the impact when head-butting. In the interior, there are ridges that run along the entire horn. The tube of the horn is oblong, unlike other animals such as the kudu or deer.)

CHECKING FOR CRACKS

Any sound produced by a shofar, including a very soft or dry one, is acceptable. In fact, even if a *shofar* has a hole that affects. the sound³, some maintain that it may still be used; however, practically one should not do so. If the hole was sealed using horn materials, then the *shofar* is kosher provided that most of the shofar remained whole and the original sound is once again produced. If one sealed the hole with a foreign material, even if the original sound is produced, the *shofar* is not kosher.4 (If there is no other shofar. see endnote 3.)

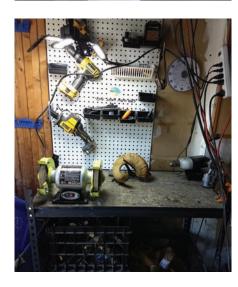
There are different methods of testing for holes. Some check the horn by filling the horn with water. A horn used for a Leshem Shofar is tested in the following method: it is filled with vinegar that is coloured with food colouring. Then, baking soda is poured in and the opening of the horn is sealed. The baking soda mixes with the vinegar and pressure inside the horn builds. The vinegar-baking-soda solution looks for avenues to escape to relieve the pressure and seeks out any hole. If the horn has a hole, a coloured liquid will begin to flow out of the hole (or holes), making the hole guite apparent.

When a hole is found, the horn will be discarded-even if it could be fixed according to halacha-unless the horn could be cut in a way that would remove the entire section with the hole. The remaining horn will create an, albeit shorter, shofar.

THE SHAPE

To form the shape that is common to shofaros, heat is applied to the horn to soften it and make it malleable. However, there are *poskim*⁵ who prefer not to have the shape changed in any way. The Leshem Shofar is not changed from its natural shape. Although this resulted in a shorter *shofar*, a wonderful advantage to this method was discovered: the shofar created was easier to blow and created much deeper sound than other shofaros.

CONCLUSION

To certify the Leshem shofar, we ascertain that the horn comes from the right side of a ram, has no holes, and has its original shape. If any of these things are not present in the shofar, it will not be certified as a *Leshem Shofar*. So when you walk into shul and hear the booming baritone of a natural-looking-ram's horn, know that you are hearing a wake-up call from an H.I.T.-certified-l'mehadrin shofar.

Alexander from Leshem Shofar can be reached at 647-297-6384 or alexander@leshemshofar.ca.

To hear the sound of the Leshem Shofar please visit leshemshofar.ca.

- ו שו"ע (או"ח סיי תקפ"ו סעיי א) וז"ל שופר של ראש השנה מצותו בשל איל וכפוף; ובדיעבד, כל השופרות כשרים, בין פשוטים בין בפופים. ומצוה בכפופים יותר מבפשונוים: וושל פרה פסול בכל גוונא: וכו קרני רוב החיות שהם עצם אחד ואיו להם מבפנים עי״ש. ועיי במשנ"ב (שם ס"ה ב) וז"לבשל איל - לזכר עקידת יצחק, ובכלל זה דוקא דהוא זכר טפי לאיל של יצחק.
- 2 פרדר״א (פל״א) וז״ל שָׁתֵּי קַרְנָיו שֵׁל אַיִל שׁוֹפֶרוֹת. בִּשֵׁל שָׂמֹאל נשמע קולו של הקדוש ברוה הוא על הר סיני. שנאמר [שמות יא, יט] וַיָהִי קוֹל הַשּׁוֹפֶר. וְקֶרֶן שֶׁל יָמִין הוּא גָּדוֹל מִן הַשְּׁמֹאל, וְעָתִיד לתקע בּוֹ לעתיד לבֹא בּקבּוּץ שׁל גּליּוֹת, שׁנַאמר [ישעיה כז, יג] והיה בַּיּוֹם הַהוּא יָתַּקֶע בְּשׁוֹפֶר גָּדוֹל. וכן הקפיד האדמו״ר מקלויזנבורג כמו שהובא בספר השופר והלכותיו וכו הובא בספר נר ציוו (עמי
- שו״ת שבה״ל (ח״ח סיי קל״ג) וז״ל ס״ז. ברמ״א אם יש שופר אחר איו לתקוע בו כי י״א שאיו לתקוע בשופר נקוב. עייו במ״ב ס״ק כ״ח. דדוקא אם עכ״פ הקול נפגם ע״י הנקב אבל בלא״ה מותר לכולי שלא לתקוע בשופר נקוב ובודקים ע"י מים איו בזה מקום בהלכה אם לא דרר הדור מצוה.
- יה מיהו מייתא פסיקתא, וה׳ 4 אלא דראיתי בביאור הגר״א כאו ד״ה מיהו מייתא אלהים בשופר יתקע מה שופרו של הקדוש ברור הוא הוא שלם אף שופר של ר"ה יהא שלם. והוא מהרוקח סי' ר"ג. ואם כו נהי דמצד פסול ההלכה הוא דוקא אם מעכב התקיעה (כאשר הביאה הפסיקתא) אבל מצד הרמז ודרר מצוה יהי׳ השופר שלם ממש כשופרו של הקדוש ברוך הוא שאין בו נקב ופגם כלל.
- שו"ע (שם סעיי ז) וז"ל אם ניקב, אם לא סתמו אף על פי שנשתנה שאין לתקוע בשופר נקוב) (כל בו ותשובת הרא"ש); ואם סתמו שלא במינו. אף על פי שאינו מעבר את התקיעה לאחר סתימה. שחזר קולו לכמות שהיה בתחלה. פסול אפילו נשתייר בו רובו: ואם סתמו במינו. אם נשתייר רובו שלם ולא עכבו הנקבים שנסתמו את התקיעה. אלא חזר קולו לכמות שהיה קודם שניקר. כשר, ואם חסר אחת משלש אלה, פסול. ואם הוא שעת הדחק, שאין שופר אחר מצוי, יש להכשיר בסתמו במינו אם נשתייר רובו, אפילו לא חזר קולו לכמות שהיה: וכן יש להכשיר בסתמו שלא במינו. אם נשתייר רובו וחזר קולו לכמות שהיה בתחלה קודם שניקב.
- שו״ת מנח״י (ח״ח סיי נ״ד) בא״ד ודאתאו מהנ״ל דלהלכה איו להקל. דושינה א' מינייהו סגי לפסול כשינות היום תרועה. ויל"ע אח דאפשר לחלק דשם השינוי במקום התקיעה ויציאת הקול מהשופר, ורנד״ד השינוי ראמצע השופר בהחזרתו לצד אחר. מ״מ כיוו שנוגע למצוה דאו׳, יש להתיישב מאד אם ליתן הכשר על השופרות שנעשו כנ״ל, (ושוב אמר לי הרב הגאון הנ״ל דנתברר לו המציאות בנידון השאלה דאין כאן שום שינוי מגדולתו בחי׳ הבהמה. אבל שמעתי מאנשים נאמנים דישנם ג"כ שופרות אשר משנים אותם מגדולתם ולכן משנתינו לא זזה ממקומה). וכן דעת רב יוסף קאפח בתשובה ישופר של ר"ה" (כתבים ח"א עמ' 55-58).

Rabbi Rothbart is the Rabbinic Administrator at the Halacha Institute of Toronto (H.I.T.)

UNDER THE LEADERSHIP OF THE RABBONIM OF H.I.T. Rabbi Yacov Felder, Chairman

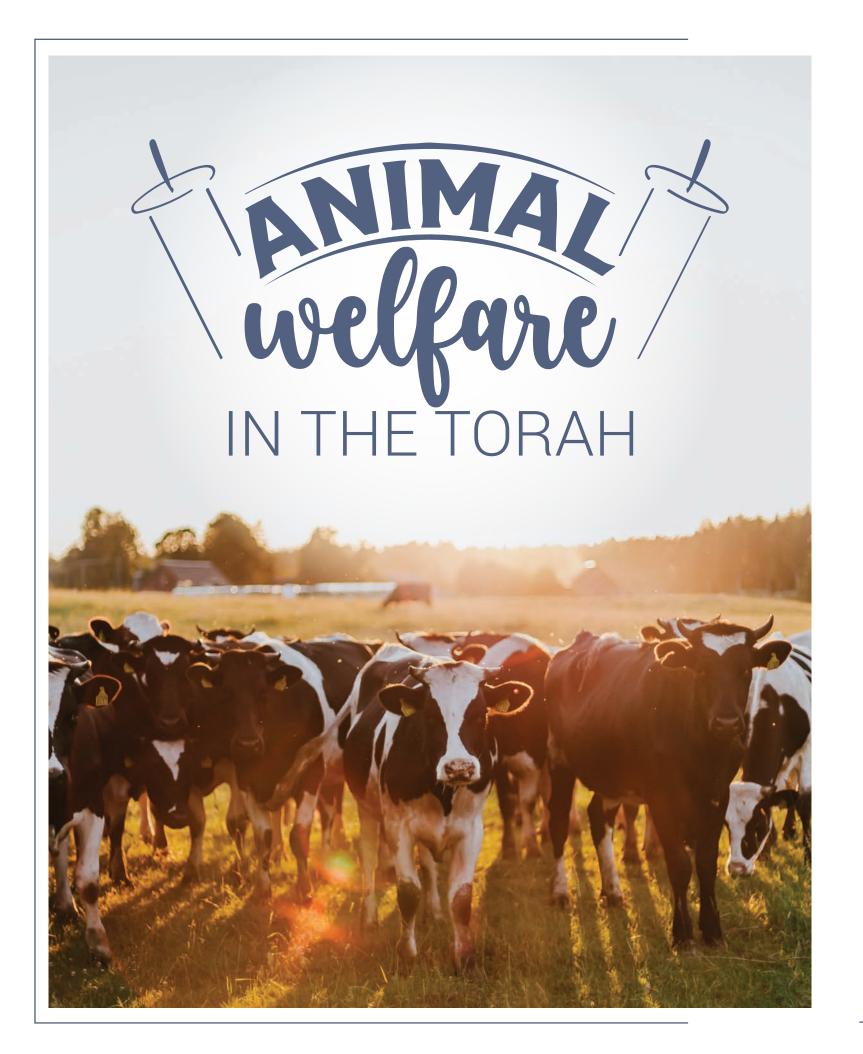
info@halachainstitute.com 416.535.8008 www.halachainstitute.com

Halacha Line

Rabbinic Mediation

Pikuach Nefesh Issues

Halachic Estate Consulting Halachic Business Consulting

BY: RABBI MOSHE BILLER

here are many *mitzvos* in the Torah whose rationale is due to our concern not to cause physical pain or emotional distress to animals. Twice a day during the recital of kriyas shema we remind ourselves that it is forbidden for an animal owner to feed himself or even his family prior to feeding his animals. It is even permitted to speak between the bracha of hamotzee prior to consumption of bread to ensure that an animals' food is ready to be eaten and it is not considered a *hefsek*, since such preparation is necessary for our consumption.1

An example is found in the Aseres haDibros regarding the prohibition against using one's animal to do melacha on Shabbos. Rashi explains that the prohibition does imply that an animal should be locked up at home and not be allowed to graze and eat, which is a violation of the melacha of kotzer. because such a prohibition is impossible as it would cause the animal pain. Rather, the prohibition is for the animal's benefit so that it too, like its owner, can have a break and enjoy Shabbos.2

A third example is the commandment to help someone unload an animal when you see that the animal is struggling. The reason for this *mitzvah* is not only to help your friend, but to ensure that the animal does not suffer needlessly. Some offer that this *mitzvah* is in fact the source for the prohibition not to cause pain to an animal which would make that prohibition of Biblical origin.³

A fourth example is the prohibition against restraining an animal from eating from the grains when it is working to thresh the kernels. Some say this *mitzvah* is the source for the prohibition not to cause pain to an animal. The Chinuch further expounds on the reason for this *mitzvah* and explains that it is to teach human beings to be compassionate and kind in general and even to animals which were created to serve us. If an animal is working for us, then we must be kind to it and allow it to eat while it is working. This is the way of our holy nation.4

A fifth example is the prohibition against slaughtering a mother and child animal on the same day. The Ramban explains the reason for this prohibition is to prevent emotional pain to the animals. Similarly, the mitzvah of Shiluach haKayn, according

to some, is rooted in acting kindly toward the mother bird who would be consumed with grief should her child be taken from underneath her.5

Yet another example can be found in the prohibition against eating a limb from a living animal which is prohibited even for gentiles. The Chinuch explains that there is nothing crueller than the consumption of a limb from an animal that is alive (in front of the animal). Humans must be merciful. and people may not perform acts of cruelty such as this.6

The Torah's prescribed method of slaughter is the most humane and least distressful way to kill an animal.

A final example is the prohibition against using two different species of animals together to plough a field. Some explain that the reason behind this is because it causes pain to the animal to work together with a different animal that has different strengths. For example, a donkey would have to work extra hard to keep up with an ox and that would cause it pain.7

The Ramban cites a *Midrash* which explains that the *mitzvah* to perform *shechita*, ritual slaughter, with a perfectly sharpened blade, checked immediately prior to the shechita, is specifically designed in order not to cause any unnecessary pain to the animal. The Torah tells us that we may eat kosher animals but that does not give us the right to cause undue pain. The Torah restricts us to perform only the most humane method of slaughter, which is kosher slaughter, deeming every other method of kill as not

From all of the above examples we can clearly see that the Torah is concerned not only to save an animal from pain that it might be experiencing, to care for its needs before we care for our own, to avoid causing an animal to suffer emotionally from hunger or from anything else that may make it worried or upset, but we must even ensure that it has a day off once per week on Shabbos. These are not "rights" granted to animals by the Torah. They are a duty of care that we must display towards animals. And anyone who believes that the Torah's prescribed method of slaughter is anything but the most humane and least distressful way to kill an animal has obviously never taken the time to study or even to understand the pleasant ways of the Torah. Hashem's mercy towards animals is so great that many refuse to say "tischadesh" to someone who purchases new shoes or leather clothing because making them would involve killing another animal. 10

Let us now try to understand the application of the prohibition of tzaar ba'alei chaim - causing unnecessary pain to animal when does it apply and when is it deemed necessary and waived? It is quite clear that it is permitted to consume kosher animals, birds and fish and therefore killing an animal for the purpose of consumption is not prohibited under this rubric. It is also permitted to use animals for riding. bearing heavy loads, ploughing or other work purposes. This is true even though it might cause pain to the animal because animals were created for the benefit of mankind. 11 It is also permitted to conduct medical trials and tests on animals for the purpose of research and the ultimate benefit to mankind. 12 It is further permitted to chase away¹³ or, when necessary, to kill animals who are causing damage.14 For the sake of performing a mitzvah, the Torah also waives the prohibition of tzaar ba'alei chaim. 15

Although we have said that it is clearly permitted to slaughter an animal for the purpose of consumption there are many restrictions in the way kosher slaughter is to be performed. 16 It is not permitted to slaughter an animal unless it is needed for consumption or if it is suffering.¹⁷ It is forbidden to work an animal too much when the animal is clearly suffering. 18 While it is permitted to ride an animal, those who hit the animal too hard will ultimately be subject to divine judgment. 19 It is interesting to note that the Poskim are very careful to make clear that it is forbidden to pluck the

feathers from a bird unless it is absolutely necessary for a proper *shechita*.²⁰

There is a fascinating discussion in the Node B'Yehuda as to whether it is permitted to hunt for recreational purposes, and he concludes that it is forbidden.²¹ On the other hand, it is permitted to trap animals and bring them to a zoo which is for human recreation.²² However, it is forbidden to entertain oneself by watching a bull fight.²³

According to Kabbalistic sources even flies and certainly other animals should not be killed unnecessarily and the killing of animals for no reason is tantamount to murder.²⁴ It is also worthy to ensure that species of animals do not become extinct.²⁵

Rabbi Moshe Biller is the Rav Hamachshir for COR's Shechita Division

בעלי חיים כדי למונעם מלהכשיל את האדם וכמו שמפורש שאם עברו עבירה על ידי בהמה הורגים את הבהמה שלא יכשלו בהם בני אדם או שלא יאמרו שפלוני נהרג על ידי הבהמה הזאת. וכן אנו רואים שמותר לעשות מום בספק בכור כדי להינצל מהאיסור של בכור. ועיין בשו״ת מהרש״ם חלק ג (סימן שס״ד) שמתיר רק על ידי גוי.

- 16 אע"פ שאמרנו לעיל דלצורר אכילת בני אדם מותר להרוג ולשחוט בעלי חי אעפ״כ נאמר לנו הלכות של שחיטה בסכין בדוק, וכל החמשה דברים שיש להיזהר בסכיו היא גם כו שלא לעשות דרסה או עיקור ושלא לגרום צער לבעלי חיים.
- 17 עי׳ ספר חסידים (אות תרס״ז) שאסור לשחוט את הבהמה אם איו צורר להבשר, וכו מותר לנחור בהמה מסוכנת אם אי אפשר לו לשחוט משום צערא דבהמה.
- 18 ועי׳ בקיצור שלחן ערוך (סימן קצ״א סעיף ב׳) שסוסים המושכים בעגלה שהגיעו למקום מקולקל או להר גבוה ואינם יכולים למשוך בלי עזר. מצוה לעזור אף לנכרי משום צער בעלי חיים.
- 19 ספר חסידים (אות תרס"ו) שמאד מחמיר שאסור להעבידם יותר מכדי כוחם והמכה אותם כדי שיעבדו יותר מכדי כוחם עתיד ליתן את הדיו. ואף אם מאכילם הרבה יותר כדי שיוכלו לשאת. וע״ע שם (סימו מ״ד) שאף שמותר לרכוב על הבהמה אבל אלו המכים את בהמתם במגפותיהם עתידין ליתן את הדין.
- 20 אסור למרוט הנוצות של האווז כשאיו צורר בדבר לשחיטה. עי' פרי מגדים יו״ד שפתי דעת (סימן כ״ד ס״ק ח׳) שאין לתלוש את השער רק כאשר מעיקר הדיו אי אפשר לשחוט בלי זה. ורק אם אינו מכווו לצער מותר. ועי׳ בדעת קדושים (שם) שתמה עליו היכו מצינו שאם אינו מכוון לצער מותר ונשאר בצ״ע.
- 21 ע" בשו"ת נודע ביהודה יו"ד תנינא (סימן י") שאוסר משום צער בעלי חיים. ועי׳ בגמרא בעבודה זרה (י״ח) שאוסר משום מושב לצים אבל מותר לצוד חיות עם צריך לעורם. יש סוברים שאין איסור אלא אם החיה נשאר בחיים ומצטער, אבל אם הורגים את החיה מותר. ועל כו מותר לצוד את החיה על ידי הריגה עייו בשו״ת נודע ביהודה הנ״ל שמתיר לצוד חיות ולהורגם לצורך עורם. וכן מתיר הט״ז יו״ד (סימן קי״ט) לנחור תיישים ולא לשוחטם אם על ידי זה עורם יהא שוה יותר מאם נשחטו. ועי׳ בספר חסידים (סימו תרס״ח) ובשו״ת עבודת הגרשוני (סימן י״ג). אבל יש חולקים וסוברים שאף זה אסור, עי׳ בר"י מיגא"ש מובא בשיטה מקובצת בב"ב (כ') שאין להרוג עוף כדי להאכילה לכלבים כיון שזה הוה הרוחה בעלמא. וכן מדייק בשו״ת שואל ומשיב ח"ג (סימן כ"ה). ומדייק מדברי החינוך שתקנו שחיטה
- איסור צער בעלי חיים אפילו בדרך הריגה. 22 וכו מותר לצוד חיות ולשומח בכלור כמו שעושים בגו החיות משוח שגם הם נקראים שעושים זאת לצורך האדם. וכן מפורש בדברי הימים ב׳ (פרק ט׳ פסוק כ״א) כי אניות למלך הולכות תרשיש עם עבדי חירם אחת לשלש שנים תבואנה אניות תרשיש נשאות זהב

מן הצאוור על ידי סכין כשר כדי למנוע מצער. וכן אנו רואים שיש

- וכסף שנהבים וקופים ותוכים ע"כ. 23 משום מושב לצים כנ״ל
- 24 על פי קבלה אין להרוג שום בעל חי, עיין בספר שאילת יעבץ ח״א (סימן ק״י) שמבאר שם טעם על פי קבלה למה אסור להרוג שום בעל חי אפילו זבובים. וכו משמע בספר החינור (מצוה קפ"ו) שכל הריגת בעלי חיים שלא לצורך הוא כשפיכת דמים.
- 25 אם יש חיוב התורה לשמור על המיו שלא יכחד עייו ברמב"ו בפרשת כי תצא. ובחינוך (מצוה תקמ״ה) שמבארים את הטעם של מצוות שלוח הקן הוא משום כדי ללמד לנו לשמור על המינים שברא הקב״ה. ע״ש שמשמע שיש לנו חיוב לשמור על המין שלא יכחד. וכן מבואר בחז״ל שכולם לא נבראו אלא לשמשני משמע שיש להבורא יתברך תועלת מכל מין ומין.

בשור וחמור יחדיו וע"ש בחינוך (מצוה תק"נ) שמבאר הטעם ז"ל ואומר אני כי מטעמי המצוה זו הוא ענין צער בעלי חיים שהוא איסור מהתורה וידוע שיש למיני הבהמה והחיות דאגה גדולה לשכוו עם שאינו מינו וכל שכו לעשות עמם מלאכה וכמו שאנו רואים שכל עוף שוכן רק עם מינו ואחרים פירשו שהיות והשור חזק יותר שהרי החמור צריר להתאמץ מאד והדבר גורם להחמור צער.

- 8 מצות שחיטה שנאמר בתורה דברים (פרק י"ב פסוק כ"א) וזבחת מבקרך ומצאנך אשר נתן ד' לך כאשר צויתיך, על ידי סכין בדוקה ומהצאוור. היא גם כו מהטעם של האיסור צער בעלי חיים וכמו שמבואר שם ברמב"ן (פרק כ"ב פסוק ו') שמביא מדרש וז"ל וכי מה איכפת ליה להקב״ה אם שוחט מהצאוור או מהעורף אלא לנו להדריכנו במדת הרחמנות גם בעת השחיטה. ומפורש עוד יותר מזה בספר החינור (מצוה תנ"א) וז"ל ועוד נאמר בטעם השחיטה מהצואר ובסכין בדוק היא כדי שלא נצער את הבעל חי יותר מדי כי התורה התירתן לאדם למעלתו ליזון לכל צרכיו ולא לצערם חינם. ומסיים עם וכבר דברו חכמים הבבה בצער בעלי חיים אם היא איסור דאוריתא והעלו לפי הדומה שאיסור דאוריתא היא.
- https://www.rabbisacks.org/covenant-conversation/ 9 ki-teitse/animal-welfare
- 10 ז״ל הרמ״א (סימן רכ״ג סעיף ו׳) המנהג לומר למי שלובש בגד חדש תבלה ותתחדש. ויש מי שכתב שאיו לומר כו על מנעלים או בגדים הנעשים מעורות של בהמה דאם כו היו צריכים להמית בהמה אחרת תחלה שיחדש ממנה בגד אחר, וכתיב ורחמיו על כל מעשיו. והנה הטעם חלוש מאיד ואינו נראה. מכל מקום רבים מקפידים על זה שלא לאמרו.
- 11 סוף קידושין (פ״ב.) וכמו שמפורש בתורה בראשית (פרק א׳ פסוק י״ח) ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרומשת על הארץ וכו נאמר בתהילים (פרק ח׳) וכל שתה תחת רגליו. ומפורש בתורה בכמה איסורים שיש כמו לא תחרוש בשור וחמור יחדיו ובמצות פריקה וטעינה וכן במצות שביתת בהמתו בשבת מפורש שבכל השבוע מותר לעבוד עם בהמתו וכו רואים בתנ"ר ובחז"ל שהשתמשו בגמלים ובחמורים לרכיבה בכל הדורות ואין זה צריך
- 12 כל דבר הצריך לרפואה ליכא משום צער בעלי חיים כיון שהם לצורך האדם. וזה נפסק בשו״ת תרומת הדשן (סימן ק״ה). וכ״ה בשלחן ערוך אבן העזר (סימן ה׳ סעיף י״ד) ובחינוך (מצוה תקפ״ה) וכן ע״י שו״ת שבות יעקב שמתיר אפילו לעשות ניסויים רפואים על בעלי חיים כיוו שהם לצורר האדם. אבל אף על פי שמותר ופסק בשו״ע ברמ״א (שם) שהעולם נמנעים מלמרוט נוצות מהאווז אפילו אם יש בהם צורך לבני אדם כיון שאין לעשות דבר שיש בו אכזריות.
- 13 מותר לגרש בהמה או חיה שמזיקה מביתו או מחציבו. עי׳ ספר חסידים (אות תר"ע) שהרוצה לגרש כלב שאינו מזיקה מביתו יגרשנו בשבט קטו ולא ישפור עליה מים רותחים ולא יכנו במקל גדול ולא ידיחנו בדלת ולא יעוורנו. וכן מותר מותר לזרוק אבן על הבהמה שתסור מהמקום שמזיקה אותו עד שתחזור למקומה. אר אסור לזרוק על בעלי חיים ללא צורר. וכו מותר להשמיד בעלי חי המזיקות או מטרידות אבל משמע מדבריהם שאם יש לנו ב׳ דרכים איך להרחיק את הבעל חי המזיק או איר להרוג את הבעל חי שמזיק חייבים אנו לנקוט הדרר שפחות צער להבהמה.
- 14 וכן מותר להרוג בעל חי הגורם נזק לאדם, והוא מפורש במסכת מועד קנוו (וי) עמותר להרונ חולדות אינעות ונמלים עמפחיד את שדהו. ומותר להרוג כינים ופרעושים מעל האדם ובגדים. ועי׳ שבת (י״ב.) שבשבת אסור אבל בחול מותר. וכן הוא מפורש שם שאם זה מזיק לאדם בשבת אנו אומרים כל הקודם להורגו זכה. 15 כמו שאנו רואים שהיו זורקים את השעיר המשתלח לעזאזל מהצוק עד שהיו נעשים אברים אברים. ועי׳ שדי חמד (מערכת צ׳) שמדייק

מכן דלצורך מצוה אין איסור של צער בעלי חיים. וכן מותר להרוג

- 1 אנו מוצאים כמה מצות שנצטונו בתורה שמפרשי המצות ביארו את טעמם שהוא איסור לצער לכל בעל חי. המצוה הראשונה היא ידוע שאנו אומרים אותו בכל יום בקריאת שמע ונתתי עשב בשדר לבהמתר ואכלת ושבעת שאנו לומדים מהא דהקדימה הפסוק אכילת בהמתו לפני ואכלת ושבעת דהוא אכילת האדם שיש איסור להאדם לאכול לפני שמאכיל לבהמתו. וכו הוא נפסק בשו"ע אורח חיים (סימו קס״ז) שמותר אפילו לדבר אחר ברכת המוציא לשאול גביל לתורא דהיינו לשאול אם נתנו מאכל לבהמתו.
- 2 וכו אנו מוצאים בעשרת הדברות במצות שביתת שבת איסור מלאכה לבהמתו של האדם וכמו שנאמר בשמות (פרק כ׳ בפסוק כ׳) וביום השביעי שבת לד' א-לקיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדר ואמתר ובהמתר וגרר אשר בשעריר, ונשנית החיוב שביתה לבהמתו בשמות (פרק כ״ג בפסוק י״ב) ששת ימים תעשה מעשיר וביום השביעי תשבות למען ינוח שורך וחמרך. ועי׳ שם ברש״י בד״ה למען ינוח שורך וחמרך ז״ל תן לו נייח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מו הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתור הבית איו זה נייח אלא צער. ועיין באור שמח על הרמב״ם בהלכות שבת (פרק כ״ה הלכה כ״ה) שמבאר שם שיש מצות שביתה לבהמה מן התורה בשבת והוא חידוש גדול אבל מסיים שם שהכוונה היא שהתובה רצתה שהבעלי חיים שיש להם הרגשה שיתענגו בשבת ועיי"ש איך שמבאר אי צער בעלי חיים דאורייתא.
- 3 מצות פריקת משא מבהמה מפורש הוא שמות (פרק כ"ג פסוק ה')וכי תראה חמור שנאך רובץ תחת משאו עזוב תעזוב עמו. ועיין במסכת בבא מציעא (ל״ב:) שחיוב פריקה גדול יותר מטעינה שבפריקה יש צער בעלי חיים. ועי׳ ברש״י שבת (קכ״ח:) וכו מבאר הר״ו סוף אלו מציאות שהמצוה הזאת היא המקור לאיסור צער בעלי חיים.
- איסור לא תחסום שור בדישו נמצא דברים (פרק כ״ה פסוק ד׳) שאסור לחסום את פי השור בשעה שעובדת ודשה את הזרעים. ועייו במאירי בסוף פרק אלו מציאות שמכאן המקור לאיסור צער בעלי לא תחסום שור בדישו הוא משום ללמד לעצמנו להיות נפשנו יפה ורודפת אחר החסד והחמלה ובהרגלנו אותה על זה אף על הבהמות שלא נבראו אלא לשמשנו לחוס עליה ולחלק להם מיגיעתם מעבודתם תקח לה הנפש דרכה להרגל בזה להטיב לבני אדם וזה הדרך ראוי שילכו בו עם קדוש ע״כ.
- 5 איסור שחיטת אותו ואת בנו באותה יום מפורש בויקרא (פרק כ״ב פסוק כ״ח) ושור ושה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד. עיין ברמר"ו בפירשו על התובה דברים (פרק כ"ב פסוק ו") אצל האיסור שילוח הקן שפירש הטעם של האיסור אותו ואת בנו הוא משום צער בהמה - כי יש לבהמה דאגה גדולה בזה עכ״ל. וכו אנו מוצאים במצוה של שילום הקו שיש איסור לקחת את האם על הבנים וכמו שנאמר דברים (פרק כ״ב פסוקים ו-ז׳) כי יקרא קן ציפור לפניך וכו׳ לא תקח האם על הבנים. וע״ש ברמב״ו ובספר החינור (מצוה תקמ״ה) שמבארים שהאיסור הוא משום צער בעלי חיים וז״ל לפי שיש לבהמות דאגה גדולה בראותם צער בניהם כמו בני אדם כי אהבת האם לבו אינו דבר הנמשר אחר השכל אבל היא מפעולות כח המחשבות המציות בבהמה כמו בבני אדם ע"כ.
- 6 איסור אבר מו החי נאסר אף לבני נח וכמו שכתוב דברים (פרק י״ב פסוק כ״ג) לא תאכל הנפש עם הבשר ומפרש החינור (מצוה תנ״ב) שהוא מטעם מדת אכזריות וז״ל משרשי המצוה כדי שלא ולמד רופשוו רמדת אכזריות שהוא מדה מגונה מאד ובאמת שאיו אכזריות בעולם יותר גדול ממי שיחתוך אבר או בשר מבעל חיים בעודנו חי לפניו ויאכלנו. וכבר כתבתי כמה פעמים התועלת הגדול לנו בקנותנו הטובות ונתרחק מו הרעות כי הטוב ידבק בהטוב והק-ל הטוב חפץ בטוב לכן יצוה לעמו לבחור בטוב.
- 7 ועוד יותר מזה אנו מוצאים האיסור של צער בעלי חיים באיסור עשיית מלאכה בשני מיני בהמות יחד דברים (פרק כ״ב פסוק י׳) לא תחרוש

Unlike, other kosher beef and poultry, raw liver is not kashered* in an industrial kashering facility. Instead, it is often packaged in its raw state and sold in a retail tray pack. Raw liver bears a sticker indicating that it is not kosher unless it is kashered prior to consumption.

The following is the proper procedure for kashering liver:

- 1. INCISION Whole beef or calf liver requires deep crisscrosses to be made throughout the liver to facilitate the flow of blood from the liver. The incisions should lie face down during broiling. If beef and calf livers are purchased in slices, incisions are not necessary (this is generally how beef liver is purchased). Livers of chickens or other species of fowl can be broiled whole without making incisions.
- 2. FIRST WASH The liver should be thoroughly washed in cold water before broiling. Please note that frozen liver should be completely thawed out before attempting to broil it, otherwise the liver will not be broiled all the way through.
- 3. THE GRATE Liver must be broiled on a grate that does not inhibit the free flow of blood from the liver. The blood should drip through a hole or run to a place where it has no contact with the liver. A grate that contacts liver during broiling becomes treif and cannot be used for other kosher food.
- **4. SALTING** After placing the liver on the grill, the liver is lightly salted. People who are restricted to a low sodium diet can omit this step.
- **5. THE SOURCE OF FIRE** It is preferable that the fire be located directly below the liver. The oven or grill that is used to broil

liver becomes treif if blood drips onto its surface. When broiling liver inside an oven, a pan can be placed under the rack or grate to catch the dripping blood. In this case, the pan will become treif while the oven remains kosher.

6. UTENSILS - Utensils that are used in the broiling process, such as forks and tongs become treif. Tongs may be set aside to be used strictly for broiling livers. Forks must be kashered before using again, even for broiling livers.

- 7. BROILING It is practical to turn the liver over one time during the broiling process to facilitate a more even and uniform broiling. Liver should be broiled on a medium flame until the outer juices have ceased flowing and the liver is dry on the outside. The liver need not be burned but must be edible throughout.
- 8. SECOND WASH The broiled liver should be washed off three times.
- 9. CHECKING When the liver is cut open, one may find that the colour of the interior is a shade of green, tan, light brown, pink, or deep brown. The only questionable colour is deep brown which is the colour of liver that is still raw. This colour indicates that the liver has not been broiled properly. If the liver is placed on a very high flame, it is possible that the outside may become dry, while the inside is still raw and not properly kashered.

If raw liver is purchased and then kashered more than seventy-two hours from the slaughter, which will generally be the case, it should not be cooked or fried after kashering. In case of necessity a halachic authority should be consulted.

Rabbi Tsvi Heber is COR's Director of Community Kosher

^{*} Kashering is the process which effectively removes, from meat or poultry, the blood that is prohibited for consumption.

Is Tevilas Keilim Always Required?

BY RABBI YECHIEL TEICHMAN

The Torah mandates that utensils acquired from non-Jews must be immersed before being used. However, certain utensils are precluded from this requirement. In this article, I will explore two possible exemptions:

- A utensil that bears a claim of being exempt;
- A machine that will be ruined by tevilla

Various appliances and utensils bear hashgacha stating that tevilas keilim is not required. If the manufacturing was done in non-Jewish factories, is this possible? Assuming it is, would purchasing such an item in a non-Jewish supermarket restore the obligation of tevila?

The Mechaber¹ writes that utensils crafted by a non-Jewish craftsman from metal provided to him by a Jew are exempt from tevila. The Rema writes that one should tovel such utensils without a bracha. There is a machlokes found throughout shas as to whether a craftsman acquires ownership of a kli he fashioned until he is paid for his work, or not. The Shach² writes that this question was unresolved and remains a safek. Thus, the Rema requires a utensil fashioned by a non-Jewish craftsman to be toveled without a bracha as it may have been owned by the craftsman. The Mechaber understands³ that the requirement to tovel a kli is not determined solely by ownership; rather, it depends on which person is viewed as the owner (שמו עליו). The one who owns the materials and for whom it was made is identified as the owner - not by the craftsman making it. Since it is identified as the Jew's kli, it is exempt from tevila.

A Jewish distributor looking to certify utensils ordered from a non-Jewish factory as being exempt from tevila, must acquire ownership of the raw materials before the utensils are made. According to the Rema, the distributor must also pay up front for the work to circumvent any possibility that the non-Jew acquired the utensils on account of his work4.

If such utensils are sold in non-Jewish stores, may the Jewish

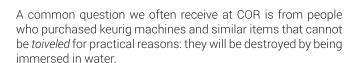
buyer use the utensils without tevila? Potentially; there are three possible reasons or arrangements to allow doing so:

- 1. The Jewish distributor sells the utensils on consignment. The utensils still belong to the distributor (and the store is merely functioning as a broker) and, therefore, the utensils are exempt from tevila.
- 2. When the non-Jewish store acquires ownership of the utensils, seemingly, they must be toveled. For when a Jew sells a utensil to a non-Jew and reacquires it, he must tovel it5.

However, Rav Moshe Feinstein⁶ writes that this halacha may possibly only apply to a kli that was originally purchased from a non-Jew (and toveled). When it is subsequently sold to a non-Jew, the kli reverts to its original status (of a kli akum). A kli that was originally a Jewish kli may possibly not be subject to tevila even when sold to a non-Jew and repurchased. Rav Moshe concludes that there is a safek whether tevila is required and, therefore. tevila should be done without a bracha.

3. Another possible consideration as to why Jewish utensils purchased in a non-Jewish store may possibly be exempt from a chiyuv tevila is that the store purchased these utensils to resellthem. Accordingly, they may qualify as kleischora (while under non-Jewish ownership), and may possibly not become subject to a tevila obligation. The source for this sevara can be found in the Beis Yosef. Beis Yosef writes that a Jew who borrows a kli from another Jew, if the owner of the kli bought it from a non-Jew to be used for schora (resale), the borrower will not need to tovel it. Although the Issur V'Heter argues and requires the borrower to tovel the kli, it seems that the concept of a kli schora being exempt from a tevila obligation was not rejected7. Accordingly, a non-Jew who has ownership of klei schora may possibly not create a

Rav Shlomo Miller *shlit"a*⁸ said that when purchasing such *keilim* (with a hescher exempting it from tevila) from a non-Jewish store, tevila should be done without a bracha.

The poskim discuss a scenario when it is impractical to toivel utensils. There is a dispute as to whether a person is permitted to toivel a kli on Shabbos or whether such tevilla would violate a rabbinic infraction of tikun kli.9 The Shulchan Aruch recommends avoiding this disagreement, and instead, advises gifting the kli to a gentile. 10 11 Once the kinyan – the act of acquisition – takes place, one may immediately borrow the kli back from the gentile for use on Shabbos¹². Performing the kinyan eliminates Jewish ownership from the kli, rendering it exempt from tevilla. The Beis Yosef¹³ adds that this strategy is not limited in its application to Shabbos. Indeed, it may be implemented any day of the week in a scenario where there is no mikvah.14

This concept can be extended to keurig machines and similar utensils. Rav Shlomo Miller shlit"a, maintains that an item whose usage will be nullified by tevilla, would not require tevilla. A similar concept is found in hilchos tzitzis siman yud. The Beis Yosef writes that a very long garment would not need tzitzis strings if the strings will constantly be dragging on the ground and tearing. If such a garment would be obligated in tzitzis, the owner would have to be always repairing the strings. The principle of דרכיה דרכי נועם would preclude such a garment from needing tzitzis. So too, if a kli will be destroyed by tevilla, it would not be necessary to toivel it before use. Practically, Rav Miller advises selling such an item.

So when such shaylos come to our desks, we advise selling the machines and borrowing it back. When the caller is unable to do so, we refer them to Halacha Institute of Toronto, which has a system set up to assist people in this regard.

> Rabbi Yechiel Teichman is a Rabbinic Administrator and Halachic Advisor at COR

- אומו קונה בשבח כלי אם לאו כלומר ראובו שנתו כסף לשמעוו או שאר מיו מתכות לעשות לו כלי מזה נעשית כשלו וי״א דאיו אומו הונה בשבח כלי והוה של ראובו ודיו זה הוא ספיקא דדינא ולפ״ז לכאורה צריב נובילה דהוי בעל כותי ואם לאו א״צ נובילה דהוי בעל יועראל וזהו דעת היוע חולקיו וועיוע לנוובלו בלאו ברכה מפני שזהו דעת היש חולקיו ושיש לטובלו בלאו ברכה מפני שזהו ספיקא דדינא כמ״ש אבל מדיו דרשם המתכות היה ג״ר של כותים ועוד שם הכותי לא נקרא על כלי זה
- פירוש שנתו לו חתיכת כסף לעשות ממנה כלי אפילו למ״ד אומו הונה בשבח כלי איו צריר טבילה דכיוו
- . **עשלחו עבור יובה דעה הלכוח הכשב ונובילת כליח סימו קב סעיף יא יו**עראל עשמבר כלי לעובד כובבים ועובד כוכבים שקנאו כלי בשותפות. איו צריר טבילה. ישראל שגנבו או גזלו ממנו כליו והוחזרו לו. איו צריר טבילה: אבל שר או מושל שאנסו ישראל ולקחו כליו והוחזרו לו. צריכיו טבילה. דכבר נשתקעו ביד העובד
- שו״ת אגרות משה יורה דעה חלק ג סימו כא והנה ראיתי בספר הנדפס מחדש מספרי הראשונים ממנו שצביר נובילה שהוא שמנו שהיה בבי מסופק אם יצוורב נובילה. אב מסיק שלו נבאה דצביב נובילה שהיה עליו מתחלתו נעשה כלי שאינו מקבל חסרוו ופגם זה. והוא כמיני כלים שאיו צריכיו טבילה זו אף שחזינו שחסרוו ופגם זה אינו דבר המתקבל לכל הכלים. ולכו נראה שהוא ספקא דדינא וצריר להטביל
- ט"ז על שולחן ערוך יורה דעה הלכות הכשר וטבילת כלים סימן קכ סעיף ח (י) לחתוך קלפים. כ׳ רלא ברכה וה״ה השואל כלים מישבאל החנוני לצובר סעודה ינובלנו בלא ברכה אלא דיש לחנוני להודיע
- 10 עיין ברשב״ש הובא בפת״ת ביו״ד שם שזה אסור משום לא תחנם ולפי״ז עדיף למוכרם להעכו״ם אבל
 - דבריו בשו״ת עמודי אש דזה הוי מתנה על מנת להחזיר וליכא חנינה
 - עיין בדרכי תשובה שם ס״ק ק״ח אם מותר לעשות כן עם משרת הבית

Richard Rabkin speaking to students at Vancouver Talmud Torah

Richard Rabkin and Chef Aleen at Park Hyatt Toronto

in the community

Rabbi Tzvi Rosen from Star-K Kosher, visiting the COR office, together with his son, COR's Director of Inustrial Kosher, Rabbi Dovid Rosen

Rabbi Tsvi Heber at his daughter's wedding dancing with Tal Manashirov, owner of La Briut

Rabbi Dovid Laufer visiting COR certified Ireks factory in Kulmbach, Germany

Rabbi Matis Stebben with a COR Caterer

Attendees at the Association of Kashrus Organizations meeting in Montreal

Rabbi David Lawrence and the team from Ace Kosher

Rabbi Dovid Laufer inspecting a sugar load at the Port of Vancouver

Rabbi Mendel Brogna doing a Sobey's tour with the Shaarei Shomayim Bar Mitzvah group together with Rabbi Sam Taylor and Rabbi Sammy Bergman

Rabbi Mendel Brogna with Rabbis and Students of Netivot Hatorah